

# Dacoromânism, diaspora, exil

Dan Mănuță

O bună parte dintre cititorii acestor rânduri a participat, cam în aceleași zile ale anului 2002, la Simpozionul internațional intitulat *Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării*, organizat de Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, în colaborare cu Despărțământul „Mihail Kogălniceanu” al Asociației pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român ASTRA. Am afirmat, în deschiderea lucrărilor aceluși simpozion, că, în domeniile noastre, globalizarea produce efecte felurite, între care cel mai nociv este reprezentat de standardizare, deci de uniformizare.

Reunite între copertile volumului omonim, comunicările susținute atunci au fost favorabil primite de specialiști din numeroase țări. Ele s-au referit, cu precădere, la modul în care s-a alcătuit, s-a continuat și se continuă relația cu un celălalt care nu este românofon. De această dată, ne-am propus ca, prin lucrările Simpozionului internațional *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora*, să urmărim modul în care se raportează românofonii la ei înșiși. Se presupune că românește vorbesc aproximativ 22.000.000 dintre locuitorii spațiului cuprins între actualele granițe ale statului român, precum și aproximativ încă 10.000.000, aflați în afara acestor granițe. Situații asemănătoare se întâlnesc și în cazurile altor popoare europene, la fel de nedreptățite de istorie ca și al nostru, românii nefiind, cel puțin din acest punct de vedere, o excepție. Studiarea relațiilor dintre cele două grupe de vorbitori de limbă română a constituit, dintotdeauna, o preocupare nu numai a oamenilor politici, ci și a specialiștilor, poate în primul rând a acestora. Îi am în vedere pe lingviști, pe istorici, pe etnologi. Nu totdeauna perspectivele acestora s-au întâlnit cu acele ale politicianilor. Cert este, însă, că interesele politicii au agreat întotdeauna cercetările din domeniile științifice amintite și, doar foarte rar, le-au preluat, în vederea aplicării rezultatelor. Aplicare pe care, probabil, o consideră utopică.

Este unul din motivele care ne-au determinat la prudență în alegerea unui titlu adecvat pentru simpozionul care se va desfășura în aceste zile și care se dorește să se țină cât mai departe de așa numitele „voințe politice”, chiar când acestea se manifestă în varianta lor europocomunitară. Așadar, pentru a ne feri de pericolul politicianismului, este necesară o definiție a celor doi termeni de bază: *spațiul etnocultural dacoromânesc* și *diaspora*. În cele ce urmează, voi încerca să ating doar câteva puncte care trezesc interesul unor cercuri mai largi.

Spațiul etnocultural dacoromânesc se arată un topos deajuns de dificil de definit, datorită unor interese care nu totdeauna au fost și sunt de extracție profesional-științifică. Intruziunea acestora este de ajuns de veche. Astfel,

reîntemeierea unui regat dacic se arăta, în intențiile lui Napoleon, o posibilitate de oprire a expansiunii imperiale țariste. Aceasta, la rândul ei, a întrebuițat același argument în folos propriu, manipulând dacismul care se manifesta în proaspăt unita Românie de după 1859.

Firește, politica fiind parte componentă a vieții cotidiene de relație, nu poate fi omisă din rândul factorilor care concurează la delimitarea unor domenii precum acela în discuție. De aceea, ne propunem ca, în măsura posibilităților, să ne întrunim în anul viitor, spre a încerca o definire sau, mai exact, pentru a propune o serie de definiții ale acestui spațiu, invitând, cu acest prilej, și oameni politici. Punctele de vedere ale acestora vor fi, probabil, interesante în măsura în care vor aduce în discuție perspectivele conjuncturale contemporane. Iar acestea se arată, de pe acum, diferite de cele anterioare. Spre exemplu, constatarea potrivit căreia românii locuiesc într-un stat înconjurat tot de români, pe care Nicolae Iorga o putea face cu îndreptățire, la vremea ei. Astăzi, lucrurile s-au schimbat radical, încât afirmația pare caducă.

Perspectiva etno-istorică și-a avut, și încă își mai are, justificările ei. Unele ideologii utopice au încercat să o distrugă, reușind performanțe demne de studiat în sensul formării unui spațiu care se voia multicultural, dar care nu era, în realitate, decât o tentativă de desnaționalizare. Nici unele aspecte ale formării societății globalizate nu reușesc altceva decât să inducă o mentalitate uniformizatoare. Tocmai din acest motiv, mi se pare util a studia lecțiile pe care le poate oferi amintita perspectivă etno-istorică.

Unele orientări neagă utilitatea acestui fel de studiu, situându-se de partea unui punct de vedere atât transnațional, ceea ce nu constituie, neapărat, un neajuns, cât și, totodată, transistoric. Din păcate, cele două componente au devenit, la noi în țară, brusc, antagonice. Am în vedere mișcarea așa numită a celei de a treia Europe, care s-a manifestat, în anii din urmă, cu deosebire în Banatul românesc. Întemeindu-se pe ideologia cosmopolitismului habsburgic, aceasta își propune adoptarea unui punct de vedere supraideologic și translingvistic, asemănător cu acela vehiculat de Cominternul de odinioară.

Simpozionul de față se situează, în mod limpede, într-o perspectivă diacronică, fără a neglija – nimeni nu ar putea face așa ceva - sincronia. Această atitudine bipolară se opune fundamental nombrilismului muzeistic cultivat de ceea ce Francis Fukuyama numea post-istorie. O astfel de perioadă, pe care pare să o traverseze omul contemporan, incumbă pasivitate, ecologism, economism și muzeistică. Și, firește, refuzul artelor. Dar, dacă autostudierea narcisiacă poate fi valabilă pentru domeniile de mai sus, pentru arte ea se arată inadecvată, datorită conservatorismului acestora. Virgil Nemoianu este de părere că arta, în general, nu se pliază constrângerilor istoriei și poate fi generatoare de ordine<sup>1</sup>.

Așadar, transpunând domeniilor noastre opinia lui Nemoianu, putem afirma, cu deplină îndreptățire, că limba, literatura și cultura tradițională reprezintă singurii factori capabili de a ordona și, totodată, de a impune respectarea

identităților felurite din interiorul românismului, inclusiv al dacoromânismului. Mai mult încă: apartenența la dacoromânism poate coagula în mod esențial identitatea națională, conferind, totodată, un anume coeficient de stabilitate identitară, prin admiterea multiculturalismului și a aculturației. Sunt convins că nu se va ajunge la o dizolvare a identității etnice. Într-o Europă atât de plină de contradicții, mi se pare de preferat o națiune așa zicând „imperfectă” prin minoritarismele care o compun, decât o națiune așa zicând „perfectă” prin coeziunea ei monolitică.

Până în 1989, dacoromânismul a fost susținut și de identitatea civică, factor care a asigurat și identitatea națională. Dar, totodată, în alte împrejurări, identitatea civică a fost un factor distructiv al acesteia, precum în cazurile românilor care locuiau în Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Uniunea Sovietică. Autoritățile politice din aceste țări au exploatat disjuncția, pentru a susține și accentua procesul de centrifugare. Astăzi, moștenind procedeul de la fostul imperiu sovietic, autoritățile din Republica Moldova, spre exemplu, suprapun cele două identități, civică (moldovenească) și națională (românească), impunând, ca politică de stat, fuga identitară.

O întrebare extrem de delicată se ivește, însă, de la sine: este dacoromânismul un factor coercitiv, chiar nociv? Răspunsurile la o asemenea firească întrebare au fost, sunt și vor fi la fel de numeroase și, unele cel puțin, îndreptățit circumspecte. Se confundă sau nu românismul cu dacoromânismul? Răspunsurile nu sunt, defel, limpezi și, de pe urma acestui fapt, profită geopoliticienii. În mod tradițional, geopoliticienii bolșevici și autoritățile care cultivă insistent, azi, la Chișinău, ceea ce am să numesc, plecând de la o sugestie a sociologului Achim Mihu, „profilul mentalitar al tribalismului”<sup>2</sup>. Înțeles în ramele acestei expresii exacte și concise, moldovenismul se prezintă în lumina lui adevărată. Refuzând dacoromânismul, asemenea bănățenilor celei de a treia Europe, care se refugiază în nostalgia imperiului habsburgic, moldoveniștii se refugiază, la rândul lor, tot ca o reacție mentalitară defensivă, în nostalgia imperiului sovietic. Cosmopoliții de acest fel au, ca numitor comun, refuzul identității etnice, chiar spaima și, ceea ce unii eseiști de pe la noi numesc „rușinea” acestei identități. Blamându-i pe conaționali care erau incomodați de propria origine etnică, Eminescu scria, în „Timpul” din 1878, următoarele: „nu-s dezmoșteniți acei care iubesc trecutul poporului lor, cei care au în suflet tezaurul de amintiri care îl face pe omul singuratic să se simtă și el o parte, un rezultat al istoriei țării sale. Dezmoșteniți sunt acei ce nu mai cred în nimic, dezmoșteniți sunt acei cetățeni ai universului întreg, ce, neavând patrie, își aleg pe cea mai ieftină din toate: *universul*; cei care, neavând popor, își aleg pe cel mai lesne de avut: *omenirea toată*”.

<sup>1</sup> Virgil Nemoianu, *The Theory of Secondary. Literature, Progress and Reaction*, The John Hopkins University Press, 1989.

<sup>2</sup> Achim Mihu, *Sociologie generală*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2002.

Neajunsurile dacoromânismului nu reprezintă, însă, un motiv pentru a respinge *de plano* principiile sale, ci, doar pentru a corija puseurile anexionist-identitare, care trec cu vederea nuanțele și contribuțiile culturilor românești din afara spațiului care l-a generat. Spre exemplu, nu văd motivele pentru care dialectul aromânesc să fie standardizat în conformitate cu normele limbii literare nord-dunărene. Nici motivele pentru care poezia cultă aromână ar trebui să adopte, cum, din păcate, s-a întâmplat, normele prozodice ale liricii culte din același spațiu nord-dunărean.

Dacă privim literatura scrisă în limba română exclusiv din perspectiva dacoromânismului, riscăm să edificăm un colos diform și uniform, ale cărui componente ex-centrice ar trebui blamate pentru nonconformism. Pornind de aici, o altă întrebare se ivește de la sine: se poate vorbi de o singură literatură română? Nu cumva un asemenea concept ar moșteni păcatele anexioniste ale dacoromânismului? Cum se cunoaște, românește se scrie literatură nu numai la București, ci și la Chișinău, la Novi Sad, la Vidin, la New York, la Paris, la Bonn, la Ierusalim, la Moscova și în multe alte locuri. Există grupuri masive de autori care scriu românește, spre exemplu, în Statele Unite, în Israel. Cărei literaturi aparțin acești autori? Sunt ori nu influențați de mediul literar majoritar în care trăiesc? Nu este vorba de o situație singulară. Invoc, în sprijin, exemplul literaturii de limbă germană, scrisă, în afara spațiului unitar din centrul Europei, și în numeroase alte țări europene și chiar sud-americane. Pentru a sistematiza acest material imens, specialiștii au adoptat un instrument de lucru care poate oferi sugestii și pentru alte spații. Astfel, literatura de limbă germană scrisă în Germania, Austria și Elveția este studiată sub umbrela conceptului de *Binnendeutscheliteratur*; iar literatura scrisă în limba germană în România, Ungaria, Iugoslavia, Rusia este numită *Regionalliteratur*. Nu se pune nici o clipă la îndoială apartenența literaturilor regionale la literatura germană și nici nu se operează vreo discriminare valorică între cele două grupuri. Dimpotrivă, există institute specializate care studiază în detaliu literaturile regionale, incluse în sistemul literar german și în istoriile literare aferente. Cu toate acestea, nimeni nu s-a gândit să îi numească „scriitori regionali” pe Adam Müller-Guttenbrunn, pe Hans Diplich, pe Alfred Margul Sperber sau pe Rose Ausländer. Sunt, de asemenea, convins că nu există critici sau istorici literari care să îi numească în acest fel, spre exemplu, pe Grigore Vieru, pe Slavco Almăjan ori pe Bianca Marcovici.

Chestiuni spinoase ridică și raporturile dintre limba din spațiul dacoromânesc și aceea din alte țări, aflate sau nu în vecinătatea granițelor actuale ale României. Cu deosebire se arată spinoase astfel de probleme atunci când perspectiva profesionistă este înlocuită de perspectiva politică și geopolitică. Cazul cel mai cunoscut este acela al așa zisei „limbi moldovenești”, a cărei existență s-au străduit și se străduiesc în continuare să o demonstreze nu lingviștii, ci activiștii bolșevici.

Din păcate, conjunctura politică joacă un anume rol, minor, totuși, și în aprecierile făcute de unii romaniști străini. Astfel, Rebecca Posner, autoarea lucrării *The Romance Languages* (Cambridge, Cambridge University Press, 1996), percepe romanitatea limbii române drept o ciudățenie („sometimes Romanian is the odd-man-out”)<sup>3</sup>. Tot acolo, autoarea consideră că unitatea romanității occidentale a fost asigurată, între altele, și de participarea țărilor în cauză la acțiuni comune, cum ar fi cruciadele<sup>4</sup>. Sunt ferm încredințat că, deoarece România a participat, acum câteva luni, la cea de a noua cruciadă împotriva infidelilor, romanitatea limbii române nu va mai fi considerată „everywhere except Romanian”.

Cel de al doilea termen din titulatura Simpozionului care începe astăzi, termen care poate invita la discuții lămuritoare, este acela de „diaspora”. Asemenea termenului („spațiul etnocultural dacoromânesc”) ale cărui câteva caracteristici le-am discutat până acum, „diaspora” este un simplu instrument de lucru, mai mult sau mai puțin fericit numit. Prin „diaspora”, am încercat să definim acele grupuri care vorbesc limba română în teritoriile în care s-au aflat dintotdeauna. Este vorba de teritorii situate în afara granițelor actuale ale României și în care populațiile de limbă română sunt băștinașe, nu venetice. Prin urmare, am recurs la o largire semantică numai pentru necesitățile momentului și nu din alte rațiuni. Termenul de „exil” se arăta mult mai restrictiv, aflându-se, pe deasupra, și într-o izolare din ce în ce mai accentuată. Cu toate acestea, nu am ezitat să oferim o secțiune aparte literaturii exilului, pentru a încerca să aducem o contribuție, oricât de mărunță ar fi aceasta, la o problemă mai mult dureroasă decât dificilă. Referindu-se la situația scriitorului de limbă română plecat în exil, romancierul Norman Manea susținea următoarele: „Relația tulburată cu limba, care este patria scriitorului, rămâne adâncă și traumatică și, din acest motiv, experiența exilului, care este pentru oricine o experiență dificilă, este pentru un scriitor încă mai crudă și cei care au spus că exilul este pentru un scriitor o sinucidere au avut în mare dreptate”<sup>5</sup>. Ultimul deceniu a adus o creștere impresionantă a interesului pentru specificul limbii, literaturii și folclorului din alte ținuturi decât statul român, în care se află români. Au apărut, și continuă să apară într-un ritm vertiginos, lucrări cu caracter enciclopedic, precum cele recente semnate de Aurel Sasu ori de Florin Manolescu. Toate acestea vor conduce la apariția unor sinteze mult mai cuprinzătoare decât acelea de până acum, poate și la modificări ale scărilor valorice.

<sup>3</sup> Rebecca Posner, *The Romance Languages*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996, apud Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Romanitatea orientală în lucrări recente ale unor specialiști străini* „Academica”, XIII, nr. 11, februarie 2003, p.33.

<sup>4</sup> *Idem*, p. 343, apud Ruxăndoiu, p. 32.

<sup>5</sup> Leopold Fedinand, *De vorbă cu scriitorul Norman Manea*, „Contrapunct”, II, nr. 9, 1 martie 1991, p. 3.

Simpozionul *Limba și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în diaspora* își propune să atingă doar câteva din dificilele și delicatele chestiuni pe care le presupune abordarea unei problematici atât de vaste. O dată publicate, comunicările vor putea fi cunoscute de cercuri largi de specialiști, cu deosebire romaniști.

### **Dacoromanism, Diaspora, Exile**

*The International Symposium on “Romanian Language and Literature in the Daco-Romanian Ethnic and Cultural Domain and in the Diaspora” aims to address issues concerning relations among Romanian speakers, moving from the problems presented by Romanian language and literature within what are traditionally regarded as the frontiers of the Dacoromanian domain, to their links with Romanian language and literature outside those frontiers. Most of the papers presented are diachronically and ethno-historically oriented, seeking to map out the advantages and disadvantages of “Dacoromanism”, while skirting round the dangers associated with political perspectives. The greatest drawback lies in unificationist urges, preference being given to the idea of a nation which is, so to speak “imperfect” by dint of the minority elements it comprises, over a monolithically cohesive and “perfect” one.*